

CAPUT II.

DE LIBRIS SACRIS ET CANONICIS NOVI TESTAMENTI.

THESIS XV.

Libri canonici omnes N. T. sunt ab Apostolis traditi.

• Argumenta eadem, quibus divinum testimonium Traditione conservatum de integro canone Scripturarum veteris Testamenti demonstratur, non minus lucide demonstrant libros omnes novi Testamenti • qui in decreto Tridentino enumerantur, Traditione apostolica tamquam Scripturas sacras Ecclesiae consignatos fuisse. •

Argumenta ubi actum est de libris veteris Testamenti, revocavimus ad duplicem classem, ad usum scilicet ecclesiasticum et ad disertam doctrinam in ss. Scripturarum catalogis consignatam; iisdem nunc demonstrabimus Traditionem apostolicam quoad omnes libros novi Testamenti in canone Ecclesiae catholicae comprehensos.

Nihil necesse est probare, libros N. T. universim spectatos inde ab aetate apostolica, qua scripti erant, in Ecclesia Dei creditos fuisse pertinere ad Scripturam inspiratam. De hac enim re partim dictum est, ubi de inspiratione egimus (vid. th. II. n. III; th. VII. n. II. 2^a), partim evidenter constat ex modo, quo saeculo iam II. ineunte et mediante libri novi Testamenti una cum Scripturis prophetis in Ecclesiis legebantur; ex coniunctione eorundem librorum cum libris inspiratis veteris Testamenti (cf. Hug. Introduct. T. I. §. 16. 17.); ex modo, quo PP. imo etiam haeretici ipsi semper usi sunt his libris; ex diserta denique ac universali doctrina. Absque ulla enim controversia, quamdiu Scripturae N. T. ita generatim spectantur, inter Christianos semper ratum erat, quod Athanasius ait (ep. festali) de libris N. T. aequae ac de Scripturis V. T., eos esse « inspiratam Scripturam, sicut Patribus tradiderunt qui ab initio ipsi viderant et fuerant ministri sermonis, » et quod repetit Augustinus contr. Faust. l. XI. c. 5: « distincta est a posteriorum libris excellentia canonica auctoritatis veteris et novi Testamenti, quae Apostolorum confirmata temporibus per successiones Episcoporum et propa-

gationes Ecclesiarum tamquam in sede quadam sublimiter constituta est, cui serviat omnis fidelis et pius intellectus. »

Haec omnia utique valent non solum de Scripturis N. T. generatim, sed etiam in concreto de omnibus et singulis illis libris N. T. qui (nisi forte a sectis ad Iudaicas fabulas aut gentilium philosophemata declinantibus, Ebionaeis, Marcionitis, Manichaeis et Gnosticis aliis) numquam inter Christianos in dubium vocati sunt, et ideo (si placet) *protocanonici* appellari possunt. De his scilicet libris absque speciali demonstratione ex generalibus argumentis paulo ante indicatis assumere possumus ut evidens, eos semper et ubique et ab omnibus sacrae Scripturae adnumeratos fuisse. Rationalistae vero antichristiani et anticritici, quibus consensus perpetuus totius nominis christiani de libris publicis societatis christianae non sufficit, non hoc loco sed (quantum operae pretium est) in Introductione ad singulos libros confutandi sunt.

Verum sicut ex V. T. ita et inter libros N. T. sunt nonnulli, de quibus aliquando dubitatum esse veteres referunt, et quos etiam novatores aliqui saec. XVI, postquam iam pridem plenus in Ecclesia de iis omnibus obtinuerat consensus, in controversiam revocare tentarunt, ac versatili ingenio modo admittendos modo reiiciendos esse statuebant. Sunt autem in hoc numero sex apostolicae epistolae, videlicet quinque ex sic dictis epistolis catholicis, *Iacobi*, 2. *Petri*, *Iudae*, 2. et 3. *Ioannis*, tum ep. ad *Hebraeos*, ac denique *Apocalypsis*. Hos igitur sicut illos veteris Testamenti qui aliquando erant *ἀπὸ ἀποστόλων*, brevitatis causa appellabimus *libros deutero-canonicos*, eosdemque ut pertinentes ad *sacram Scripturam* Traditione apostolica Ecclesiae consignatos fuisse, in thesis demonstrandum proponimus duplici argumentorum classe.

I. Ita se habet *usus Ecclesiae* antiquissimus in suscipiendis et frequentandis hisce libris, ut eos inter Scripturas divinas et in eadem auctoritate ac sunt libri protocanonici, ab Apostolis traditos esse convincatur.

1°. Totam suam vim quoad libros deutero-canonicos novi Testamenti exserit argumentum, quod suppeditat vetus e-

clesiastica editio Scripturarum tam graeca scilicet, quam nominatim latina et syriaca. Quae igitur diximus de libris veteris testamenti (th. X. n. II. III.), huc transferenda sunt.

a) Monumenta antiquitatis, ex quibus discere possumus ordinem quo libri N. T. in ecclesiastica et publica editione sese exceperint, cuiusmodi sunt codices et catalogi librorum, omnia exhibent insertos ac commixtos libros deuterocanonicos inter protocanonicos ita, ut pari omnino omnes auctoritate habitos fuisse demonstrent, et quodvis indicium diversae dignitatis excludant. Codices qui non singulos tantum libros aut sola continent Evangelia (Evangelistaria dicti), comprehendunt vel omnes N. T. libros, vel Acta cum omnibus epistolis et Apocalypsi (το ἀποκαλυφτικόν), vel septem epistolas catholicas cum Apocalypsi. Iam vero ordo in plerisque hic est, ut post Acta ante epistolas Paulinas ponantur septem catholicae, et in his primo loco epistola *Iacobi*, quem locum teste Eusebio H. E. II. 23. retinere perseveravit eo ipso tempore, quo a nonnullis haec cum aliis epistolis memoratis vocabatur in dubium. In catalogis etiam Athanasii, Synopsis Athanasiana, Nazianzeni, Amphilochii, Cyrilli, Concilii Laodiceni, Epiphani, Leontii, Damasceni, Nicephori prima inter septem catholicas est haec *Iacobi*. Canon ultimus apostolicus inter Graecos, et inter Latinos Concilia Africana, Rufinus, Philastrius (haeres. 60.), Augustinus alique primo loco ponunt *duas Petri*; Innocentius I. vero *tres Ioannis*.

In epistolis Paulinis eam *ad Hebraeos* post. 2. Thess. et ante epistolas ad singulares personas, ad Timotheum, Titum, Philemonem, collocatam habent multi codices, inter quos vetustissimi Vaticanus (B), Parisiensis Ephremi (C), et Sinaiticus. Eundem ordinem servant catalogi Athanasii, Synopsis Athanasiana, Concilii Laodiceni, Ioannis Damasceni; item versiones Coptica et Armena; imo in versione Sahidica (Aegypti superioris) haec ad Hebraeos erat post 2. Cor. ante epistolam ad Galatas (Hug. Introduct. T. II. p. 476.). Quae quidem evidenter demonstrant, in publico et ecclesiastico usu libros hos quibus nonnulli contradicebant, retentos fuisse in eadem cum ceteris auctoritate

Scripturae sacrae, nec illius contradictionis ullam rationem habitam fuisse.

b) In versione syriaca veteri *simplici* (ܣܦܫܝܬܐ) ut nunc in codicibus exstat, desunt quidem quatuor epistolae catholicae (2. Pet. Iud. 2. et 3. Io.) et Apocalypsis; at primitus et saeculo adhuc IV. in ea fuisse, colligitur ex s. Ephrem, qui scribens syriace et pro Syris utitur omnibus his Scripturis non secus ac protocanonicis. Epistolam *Iudae* recitat integram (serm. advers. impudicit. Opp. graec. lat. T. III. p. 61.); ex 2. *Petri* describit fere integrum caput 2. (ib. p. 60.); alibi citat verba: « clamat et Petrus Apostolorum vertex et caput de illa die dicens: dies Domini sicut fur... in qua coeli solventur igne » 2. Pet. III. 10. 12. (Interrogat. et Respons. Opp. graec. lat. T. II. p. 387. cf. T. II. syr. lat. p. 342.). Epistolam 2. et 3. *Ioannis* diserte adfert. « Non meus est hic sermo sed Ioannis Theologi sic dicentis: omnis qui recedit et non permanet in doctrina Dei, Deum non habet » 2. Io. 9. (Serm. de amore pauper. graec. lat. T. III. p. 52.); « ait Scriptura: maius gaudium non habeo, quam ut audiam filios meos in veritate ambulare » 3. Io. 4. (Serm. de timore Dei graec. lat. T. I. p. 76.). Ad *Apocalypsin* appellat: « Vidit in Apocalypsi sua Ioannes librum magnum » etc. (Serm. exeget. in Ps. CXL. 3. T. II. syr. lat. p. 332; item graec. lat. T. II. p. 194. 252. 253.). Habuit ergo Ecclesia syriaca in sua versione facta II. saeculo ineunte omnes novi Testamenti libros absque discrimine (1); neque enim alia praeter illam veterem cognoscitur versio syriaca usque ad VI. saeculum. Quod narrat Cosmas Indicopleustes circa annum 535, « apud Syros nonnisi tres reperiri epistolas (ex catholicis) videlicet Iacobi, Petri unam, et Ioannis unam » (Galland. T. XI. p. 535.), non potest referri nisi forte ad veterem versionem *simplicem* in eo statu, quo erat saeculo VI; universim enim intellectum Cosmae testimonium manifesto falsum esset, cum eo tempore non solum *simplex* vetus, sed etiam altera versio iam existerit instituta anno 508 (Phi.

(1) De mutationibus saeculo IV. aut V. inductis in veterem versionem Peschito legendus est cl. Le Hir Études Bibliques T. I. P. II. praesertim art. 3.

loxeniana h. e. iussu Xenaniae Mabugensis Episcopi monophysitae adornata), in qua sunt omnes libri N. T. ut in canone Ecclesiae catholicae (1).

c) Ad versiones latinas « primis fidei temporibus » factas quod spectat, illa non minus luculentum pro libris deuterocanonici N. T. quam pro libris V. T. suppeditant argumentum, eos semper ab Ecclesia inter Scripturas sacras habitos et ab Apostolis acceptos fuisse (vide th. X. n. II.). Latini codices saeculi IV, quibus Augustinus ceterique PP. usi sunt, et quorum textum Hieronymus graece fidei reddidit, continebant sane libros omnes N. T. sine distinctione inter *ἠμελλογούμενους* et *ἀντιλεγόμενους*. Ex canonibus enim Conciliorum Africae, Innocentii I, et ex innumeris citationibus PP. latinorum evidens est, libros deuterocanonicos cum protocanonici in pari omnino auctoritate fuisse receptos, eosque omnes quos Origenes et Eusebius indicantur esse *ἀντιλεγόμενους*, positos fuisse absque indicio controversiae inter sacras et canonicas Scripturas in Ecclesia legendas, qua late patebat usus codicum latinorum. Atqui non poterant septem illa scripta postliminio saeculo forte IV intrudi in versionem et editionem latinam publicam divinae Scripturae in universa Ecclesia occidentis receptam. Transierant ergo illa scripta primis fidei temporibus una cum libris aliis absque ulla memoria aut mentione discriminis ex collectione primaeva aetatis apostolicae in hanc versionem destinatae usui Ecclesiae Romanae matricis et magistrae, ac ceterarum Ecclesiarum occidentis. Proindeque continebantur scripta illa omnia inter Scripturas primitivas ab Apostolis Ecclesiae traditas.

Non poterant, inquam, ea scripta postliminio intrudi in versionem inter ss. Scripturas. Id constat imprimis ex ipsa

(1) In editione Oxoniensi huius versionis Philoxenianae deest quidem Apocalypsis; sed monophysitae qui hanc versionem in publico et liturgico usu habent, Apocalypsin certe comprehendunt inter suos libros canonicos. Dionysius Bar-Salibi Episcopus Amidae monophysita saeculo XII. inter alia scripsit, ut in catalogo syriaco eius operum notatur, « librum magnum expositionis in novum Testamentum et in Apocalypsin Ioannis Apostoli » (Assemani B. O. T. II. p. 23. 157. 211.). Apocalypsis versio syriaca edita est ex codice Iosephi Scaligeri.

rei de qua agitur, natura (vide p. 424.). Praeterea partes easdem sacrarum Scripturarum iam saeculo III. ineunte in suis latinis editionibus habebant Tertullianus et ceteri illius saeculi scriptores. Patres deinde saeculi IV. et inter hos s. Hieronymus ipse, qui antiquam versionem ad codices graecos correxit, quos maximae auctoritatis reperire poterat, nihil aliud noverunt, quam quod hi libri semper fuerint in latina versione cum ceteris commixti, et quod ita suscipi inter Scripturas non potuissent alii libri, nisi quos Apostoli tradidissent. Hoc PP. testantur in suis canonibus, quibus omnes libros ut canonicos et ab Apostolis acceptos enumerant non sane aliter, quam ut legebantur in ipsarum Ecclesiarum editione latina. « Statutum est ab Apostolis et eorum successoribus, ait Philastrius, non aliud legi in Ecclesia debere catholica nisi Legem et Prophetas et Evangelia et Actus Apostolorum et Pauli tredecim epistolas et septem alias, Petri duas, Ioannis tres, Iudae unam, Iacobi unam, quae septem Actibus Apostolorum coniunctae sunt » Philast. Haeres. LX. Ne forte putetur, epistolam ad Hebraeos et Apocalypsin defuisse, legantur ibi sequentia. « Epistola Pauli ad Laodicenses... non legitur in Ecclesia, et si legitur a quibusdam, non tamen in Ecclesia legitur populo, nisi tredecim epistolae ipsius et ad Hebraeos interdum » (1) Haeres. LXL. De Apocalypsi quid sentiendum sit, iam antea dixerat. « Sunt haeretici, qui Evangelium secundum Ioannem et Apocalypsin ipsius non accipiunt, et non intelligunt virtutem Scripturae » Haeres. XXXII. (Galland. T. VII. p. 489. 494.).

2. Usu et consuetudine publica ac universali libros hos omnes susceptos fuisse in Ecclesia diu ante Origenem et Eusebium, eandemque publicam consuetudinem perdurasse etiam eo tempore, quo controversia aliqua obtinuit, demonstrat ipse status quaestionis, ut ab Origene primum saeculo III. et deinde distinctius ab Eusebio saeculo IV. refertur.

a) Primus inter scriptores ecclesiasticos quorum quidem

(1) De hoc discrimine dicemus inferius.

monumenta supersunt, data opera catalogum librorum N. T. conscripsit Origenes hom. VII. n. 1. in Iosue cf. hom. XIII. n. 2. in Genes., ubi sine ulla distinctione omnes enumerat. Supersunt quidem istae homiliae solum ex versione Rufini; modus tamen ipse enumerationis librorum is est, ut hic locus non videatur merito de interpolatione suspectus. « Sacerdotali tuba primus in Evangelio Matthaëus increpuit; Marcus quoque, Lucas et Ioannes suis singulis tubis sacerdotalibus cecinerunt. Petrus etiam *duabus* epistolarum suarum personat tubis; *Iacobus* quoque et *Iudas*. Addit nihilominus adhuc et Ioannes tuba canere per *epistolas* suas et *Apocalypsim*, et Lucas Apostolorum gesta describens. Novissime autem ille veniens, qui dixit: puto autem, nos Deus novissimos Apostolos ostendit, et in *quatordecim* epistolarum suarum fulminans tubis, muros Iericho... ad fundamenta deiecit. »

Nihilominus ab ipso Origene prima derivata est notitia, fuisse III. saeculo, qui de quinque ex epistolis catholicis aliquid dubii inferrent; unde ortum habuit distinctio in libros *ἠμολογούμενους* et *ἀντιλεγόμενους*, quae forma discernendi libros Scripturae ab Origene ad Eusebium et deinceps ad alios propagata est. Modus vero ipse quo hanc distinctionem referunt, manifesto ostendit, hos omnes libros iam pridem fuisse inter Scripturas sacras, et a plerisque etiam tum habitos in auctoritate Scripturarum; ipsosque contradictores huic auctoritati non rata sententia repugnasse, sed inquirentium more haesisse ancipites.

Origenis locus ex deperdito quinto tomo in Ioannem nobis conservatus est partim ab Eusebio (H. E. VI. 25.) partim in Philocalia Nazianzeni et Basilii c. 5. Ibi per modum obiectionis contra se ipsum probaturus non esse multos libros scribendos, inducit exemplum Apostolorum, qui paucissima scripserint; adeoque in eo est, ut quantum fieri potest, numerum scriptorum diminuat. « Paulus... non omnibus Ecclesiis quas docerat, scripsit; sed et iis quibus scripsit, paucas admodum lineas exaravit. Petrus autem cui tamquam fundamento superstructa est Ecclesia Christi... unam dumtaxat quae apud omnes in confesso est (*μία ἡμο-*

λογούμενη), epistolam reliquit. *Concedamus vero et alteram, de hac enim ambigitur* (ἔστω δε και δευτεραν, ἀμφιβαλλεται γαρ). Iam vero quid dicendum... de Ioane? Qui quidem unum reliquit Evangelium... Scripsit praeterea *Apocalypsin*... Scripsit etiam epistolam perbrevev. *Concedamus vero etiam secundam et tertiam, neque enim omnes consentiunt has esse genuinas* (ἔστω δε και δευτεραν και τριτην, ἐπει οὐ παντες φασι γνησιους εἶναι ταυτας). Ambae tamen vix centum versus continent. » Iudae epistolam non ex omnium sententia necessario admittendam esse indicat in Matth. (ed. De la Rue T. III. p. 814.): « si quis Iudae quoque epistolam admittat » etc.; eodemque fere modo de epistola Iacobi loquitur in Ioann. (T. IV. p. 318.). Alibi vero absque ulla existentis dubii significatione iisdem epistolis Iacobi, Iudae, 2. Petri utitur expresso etiam Apostolorum nomine. « *Iudas* epistolam scripsit paucorum quidem versuum, sed plenam efficacibus verbis gratiae coelestis » in Matth. T. III. p. 463. cf. ib. 607. 692. 693. « Sicut *Iacobus* *Apostolus* dicit » in Rom. T. IV. p. 654. et saepius alibi. « Iterum *Petrus* dicit: consortes, inquit, facti estis divinae naturae » 2. Pet. I. 4. in Levitic. hom. 4. T. II. p. 200. De epistola *ad Hebraeos* velut libro Scripturae N. T. nulla Origeni nota erat controversia, sed propter styli a ceteris epistolis Paulinis diversitatem quaeri tantum posse indicat, quis sit epistolae scriptor. « Antiqui homines (οἱ ἀρχαιοὶ ἄνδρες), inquit, non temere ut Pauli eam tradiderunt; » sententias et res certe esse Pauli, dictionem tamen a nonnullis adscribi Lucae vel Clementi Romano (apud Euseb. VI. 25.). Ita iam Origenis magister Clemens Alexandrinus (apud Euseb. VI. 14.) diversitatem styli explicaverat, ut Paulus epistolam scripserit hebraice, Lucas vero graeco sermone eam interpretatus sit. Utitur Origenes frequentissime in suis operibus hac epistola expresso Pauli nomine e. g. in Io. tom. II. n. 6. (T. IV. p. 60.); tom. X. n. 11. (ib. p. 174.); in Ps. IV. 7. (T. II. p. 572.); in Ps. VIII. 6. (ib. p. 584.); in Thren. IV. 20. (T. III. p. 350.).

Ex his apparet facile status quaestionis tempore Origenis. α) Libri omnes novi Testamenti iidem, quos adhuc

habemus in canone servabantur III. saeculo inter Scripturas sacras ab Apostolis acceptas. β) De Apocalypsi nulla, et de epistola ad Hebraeos nulla quoad auctoritatem sed solum quoad scriptorem usque ad haec tempora (Origenes obiit anno 256.) audita erat controversia. γ) Quinque sic dictae deutero-canonicae epistolae ex septem catholicis pariter comprehensae erant cum ceteris inter ss. Scripturas Ecclesiae, et in usu communi agnoscebantur ut Scriptura divina; non tamen deerant aliqui, qui eas in dubium vocarent.

δ) Verum Origenes solum per incidens huius rei mentionem fecit; distinctius et data opera Eusebius statum questionis non modo sui temporis, sed etiam aetatis antecedentis declarat. Locus princeps est Hist. Eccles. I. III. c. 25. Discernit quatuor classes librorum, qui modo aliquo dicti fuerint ad Scripturam sacram N. T. pertinere. Terminus comparationis est *Scriptura sacra*, non autem per se *genuinitas librorum*. Distinguit nempe initio tres classes: libros in *confesso apud omnes* (ὁμολογουμένους), in *controversiam vocatos* (ἀντιλεγόμενους), et *spurius* (νοθοὺς), quatenus vel omnium consensu pertineant ad *Scripturam sacram*, vel aliqui de hae eorum dignitate dubitent, vel communi sententia certum habeatur, eos ad *Scripturam* non pertinere; non autem distinctio inde est, quod certus aut incertus sit scriptor, cui adtribuuntur. Id tum ex aliis tum ex eo non obscure colligitur, quod inter *spurius* ponit e. g. Pastorem, cuius auctor Hermas; alios vero libros falsis nominibus Apostolorum suppositos e. g. Evangelium Petri neque inter *spurius* sed in quarta classe numerat, de qua mox dicam.

Iam in *prima classe* ut libri omnium consensu inter *Scripturas* recepti (ὁμολογουμένοι) sunt quatuor Evangelia; Actus Apostolorum; epistolae Pauli (nulla facta exceptione); 1. Io.; 1. Pet.; a his adnumeranda, si videatur, Apocalypsis Ioannis.

In *secunda classe* continentur libri quibus *contradicuntur* (ἀντιλεγόμενοι); hi vero *generatim* sumpti dirimuntur in duplicem ordinem. Ordo prior solus constituit *secundam classem*

librorum, et continet illos qui, licet eis contradicatur a nonnullis, sunt tamen *ut libri Scripturae* agniti et approbati a plerisque (1); sive a qui sunt publici apud multos in plerisque Ecclesiis » I. III. c. 31; qui *cum libris reliquis* in plerisque Ecclesiis sunt publici » I. II. c. 23; a qui *cum reliquis Scripturis* sunt frequentati » I. III. c. 3.

Haec igitur *secunda classis* teste Eusebio comprehendebat libros, qui publico in usu et a plerisque erant agniti *ut partes Scripturae divinae*; nec ab illis primae classis distinguebantur, nisi quod a *nonnullis* vocarentur in dubium, ideo *specificè* dicti *controversi* (ἀντιλεγόμενοι). Numerat in hac *secunda classe* epistolas quinque catholicas *Iacobi, Iudae, 2. Petri, 2. et 3. Ioannis*. Porro has omnes epistolas in una ecclesiastica collectione fuisse cum proto-canonicis 1. Pet. et 1. Io. idque ita, ut epistola Iacobi primum locum teneat, manifesto indicat ipsemet Eusebius II. 23: a huius (Iacobi fratris Domini) dicitur esse *prima ex sic dictis epistolis catholicis*... etiam ea quae Iudae dicitur, *una est ex septem, quae appellantur catholicae* » (2).

Tertia classis constituitur libris, qui pertinent quidem ad *ἀντιλεγόμενους generatim* dictos; sed sunt in alio ordine, et omnino diversi a libris *secundae classis*. Nominè *specifico* isti *tertia classis* non dicuntur *ἀντιλεγόμενοι*, sed *libri spurii* (νοθοὶ), h. e. quamvis non perniciosi tamen non solum in dubium et quaestionem vocati, sed vel a plerisque vel saltem a nonnullis omnino exclusi ex censu *Scripturarum* (cf. I. III. c. 3.); ut sunt (teste Eusebio) Actus Pauli, Pastor, Apocalypsis Petri, epistola quae circumfertur Barnabae... a adhuc autem, si videatur, Ioannis Apocalypsis, quam aliqui, ut dixi, reiciunt (ex numero *Scriptura-*

(1) Ἀντιλεγόμενοι, γνωστοί: ὅσον ἕνας τοῖς πολλοῖς. Istud γνωστοί non significat quovis modo cognitum, sed de quo est certa persuasio (vetus Lexicon apud Henr. Stephanum in Thesaur.); de libris usurpatum ipsi Eusebio idem significat ac genuinum I. III. c. 38.

(2) Οὗ ἡ πρώτη τῶν ἀναμνηστικῶν καθολικῶν ἐπιστολῶν ἔχει λεγέται· ὅς πολλοὶ γὰρ τῶν παλαιῶν αὐτῆς ἐμνημονεύσαν, ὡς οὐδὲ τῆς λεγομένης Ἰουδα, μὴς καὶ αὐτῆς ὄσης τῶν ἑπτὰ λεγομένων καθολικῶν. Ὅμως δὲ ἴσμεν καὶ ταύτας μετὰ τῶν λοιπῶν ἐν πλεισταῖς διδραμοσσομέναις ἐκκλησίαις.

rum), alii vero rata sententia inserunt inter libros omnium consensu receptos (ἐγκρινοῦσι τοῖς ὁμολογουμένοις). Quae duae sententiae de Apocalypsi quomodo consistere poterint, inferius patebit.

Quartam classem denique nonnisi ab haereticis sub nomine Apostolorum intrusi et perniciosi libri componunt, « qui neque inter spurios numerandi sunt, sed prorsus repudiandi ut absurdi et impii. »

Igitur Eusebius α) reperit epistolas quinque catholicas in publico Ecclesiarum usu et in una collectione cum protocanonicis, et a plerisque approbatas tamquam pertinentes ad sacram Scripturam novi Testamenti. β) Nemo eas definitiva sententia negabat pertinere ad Scripturas; secus non in secunda illa classe, sed in eodem ordine cum Apocalypsi collocari debuissent. γ) Aliqui nonnihil dubitationis de eis inferebant, qui tamen publicam et communem earum receptionem non poterant inturbare. δ) De epistola ad Hebraeos nulla erat dubitatio, quae mentionem mereretur in enumeratione sedulo instituta librorum, qui sint in confesso apud omnes, et qui a nonnullis vocati in dubium. (Alibi I. III. c. 3; I. VI. c. 20. memorat de hac epistola quaestionem aliquam Latinorum, de qua postea dicemus.) ε) Apocalypsim pertinere ad Scripturas sacras aliqui post aetatem Origenis negare coeperunt, et ideo iuxta principium ordinis ab Eusebio adoptatum ponenda fuisset in tertia classe. At ea negatio nullius fuit auctoritatis, et sin minus ad haereticos unice restricta certe nonnisi paucorum inter catholicos; unde nulla habita ratione istius erroris liber Apocalypseo computatus est inter Scripturas omnium consensu admissas.

Est igitur manifestum, etiam aetate Origenis et Eusebii hos omnes libros fuisse publico usu inter ss. Scripturas, atque ut tales a plerisque agnitos et approbatos; dubitationes autem non ad Ecclesiam, sed ad scholam et ad paucorum aliquot doctorum criticam inquisitionem esse referendas.

3°. Quod pertinet ad Patrum citationes ante saeculum IV, est aliquid discrimen inter appellationes ad epistolas catho-

licas, ac frequentationem epistolae ad Hebraeos et Apocalypseo. Epistolas illas animadvertit Eusebius I. II. c. 23, non frequenter citari a veteribus; in ipsa autem hac raritate citationum nonnulli saeculo III. et IV. reperire sibi visi sunt rationem, cur illae in dubium vocari possent. Nihilominus praesto sunt testes satis multi ex Patribus, quos ab aetate apostolica usque ad IV. saeculum iniens has epistolas velut Scripturas sacras in suis lucubrationibus prae oculis habuisse apparet ex modo, quo sive diserte appellant sive manifesto alludunt ad textum eardem epistolarum.

Nominamus pro epistola *Iacobi* Hermam propter expressas et manifestas allusiones (Pastor. I. II. mand. XII. n. 4. 6; I. III. simil. VIII. n. 6.); Clementem Rom. ep. I. Cor. n. 10. 12. 31. coll. Iac. II. 21. 25; in epistolis syriacis ad Virgines ep. I. n. 11. 12. coll. Iac. III. 1. 2. 5. 27; Irenaeum I. IV. c. 16. coll. Iac. II. 23; Clementem Alex. qui teste Eusebio (VI. 14.) in hypotyposibus enarravit etiam libros ἀντιλεγόμενους, « Iudae et reliquas catholicas epistolas » τὴν Ἰουδα καὶ τὰς λοιπὰς καθολικὰς ἐπιστολάς (1). Nomine catholicarum epistolarum intellectas esse septem easdem quas adhuc habemus, constat ex Euseb. I. II. c. 23. De Origene diximus superius. Dionysius Alex. (de martyrio c. 6. p. 32. ed. de Magistris) diserte ad Iac. I. 13. appellat tamquam ad *Scripturam*. In versione syriaca saeculi saltem II. etiam ut nunc est, hanc Iacobi cum I. Pet. et I. Ioan. contineri, superius p. 483. vidimus.

Pro 2. *Petri* praeter Clementem Alex. et Origenem afferri possunt Theophilus Antioch. ad Autolyc. I. II. c. 13. coll. 2. Pet. II. 19; Firmilianus ep. ad Cyprianum (inter Cypr. 75. p. 144. ed. Baluz.) (2); Novatianus de Trin. c. 8.

(1) Quando igitur Cassiodorus (instit. divin. litt. c. 8.) ait, « Clementem Alex. epistolam s. Petri primam, s. Ioannis primam et secundam, et Iacobi atticis sermone declarasse; » intelligi debet, non has solas epistolas a Clemente enarratas fuisse, sed harum commentarios expressè nominari a Cassiodoro, quia ipse eos « transferri fecit in latinum. »

(2) Quod ibi Firmilianus scribit: « Petrus et Paulus in epistolis suis haereticos execrati sunt, » non ad primam sed necessario ad 2. Pet. refertur.

coll. 2. Pet. III. 10. 12. Verba illa « dies Domini sicut mille anni, » quae hac forma nullibi exstant nisi 2. Pet. III. 8. (longe enim diversa est sententiae conformatio Ps. LXXXIX. 4.) citantur iam in ep. Barnabae n. 15, tum a Iustino dialog. cum Tryph. n. 81, et ab Irenaeo V. 23.

Pro epistola *Iudae* sunt inter testes expresso *Iudae* et *Iudae Apostoli* nomine Clemens Alex. (Paedagog. I. III. c. 8. p. 239; Strom. III. p. 431; VI. p. 647.); fragmentum Muratorianum (Galland. II. p. 208.); Tertullianus (de Cultu femin. I. I. c. 3); nomine *Scripturae* anonymus I. de lapsis n. 16. ad Novatianum (inter Opp. Cypr. p. XVII.).

Ioannis epistolas plures una se inter Scripturas habuisse, declarant Irenaeus I. I. c. 16. diserte citans 2. Io. et ex I. ac 2. textus coniungens, quasi utraque esset una epistola I. III. c. 16. n. 5. 7; Clemens Alex. (Strom. II. p. 389), a quo citatur « Ioannes in *maiori epistola* »; fragmentum Muratorianum ubi dicitur: « epistola sane *Iudae* et superscripti *Ioannis* duas (sic) in catholica habentur » (1). Dionysius Alexand. omnes tres appellat (apud Euseb. VII. c. 25.). « Ioannes nec Evangelio, inquit, nec epistolae catholicae suum nomen praescripsit, sed nec in secunda quae habetur (2), et tertia sane brevibus *Ioannis* nomen prostat, verum sine nomine scriptum est *presbyter*. » Cyprianus 2. Io. citat ad Quirin. I. II. c. 27. p. 296; I. III. c. 78. p. 325, pariterque Aurelius a Chullabi in Concilio sub Cypriano (inter Opp. Cypr. p. 337.).

De epistola *ad Hebraeos* Origenes testis est (apud Euseb. VI. 25), eam « ab antiquis hominibus traditam esse ut Pauli epistolam. » Post Origenem Eusebius testatur, eam in omnibus Ecclesijs orientis in confesso esse, apud quas omnes « quatuordecim epistolae Pauli publicae sunt et manifestae » προδηλοι και σαφεις (Eus. III. 3.). Hieronymus repetit, « eam non solum ab Ecclesijs orientis, sed ab omni-

(1) Forte hic scriptor cum Irenaeo 1. et 2. Io. computavit velut unam epistolam.

(2) Ἐν τῇ δευτέρῃ φερομένη. Hoc verbum per se non indicare dubiam epistolam, patet ex Euseb. III. 25, ubi ipsam 1. Io. sane a nemine in dubium vocatam dicit τὴν φερομένην λόγιον προτείναν.

bus retro ecclesiasticis graeci sermonis scriptoribus quasi Pauli Apostoli suscipi » (ep. 129. ad Dardan. n. 3. T. I. p. 965.). Sane ante Origenem Clemens Alexandrinus et ante hunc « beatus senex, » qui Pantaeus esse creditur, testati sunt epistolam esse Pauli (Euseb. VI. 14.). Irenaeus item ea usus est (Eus. V. 26.), et Romanus Clemens ex eadem « multas inseruit sententias » in sua I. ad Corinthios epistola (Euseb. III. 38; Hieronym. de vir. illust. sub verbo *Clemens*). Quamvis vero aliqui, ut referunt Clemens Alex. et Origenes (Euseb. VI. 14. 25.) et s. Hieronymus (ep. ad Dardan. I. c.), dictionem graecam epistolae non Pauli sed Lucae vel Clementis vel Barnabae esse dicerent, nulli tamen erant in universo oriente usque ad Arianos (Theodoret. praefat. in Heb.; Epiphan. haeres. LXIX. n. 27.), qui canonicam epistolae auctoritatem in dubium vocarent. In occidente saeculo III. primum occasione disputationum cum Montanistis aliquid dubii incidisse, seu verius aliquam oeconomiam in usu epistolae fuisse adhibitam, quae nonnullis ansam praebere potuit dubitandi de ipsa epistola, referunt Eusebius III. 3; VI. 20. 21. et ex Eusebio s. Hieronymus (de vir. illust. v. *Paulus* et *Caius*; comment. in Is. VIII. 18. T. IV. p. 125); Philastrius haeres. LXI; August. Civ. Dei XVI. 22; Exposit. inchoat. in Rom. n. 11; ex illis deinde Primasius praefat. in Heb. et Isidorus Etymolog. VI. c. 2; de Offic. I. c. 12. De hac dubitatione inferius dicemus.

Apocalypsin inde a tempore quo scripta erat, usque ad saeculum III. labens Patres vetustissimi unanimi consensu testantur opus esse s. *Ioannis* Apostoli, pertinens ad *Scripturam*. In eam ut in divinum *Apostoli* librum commentarios scripserunt Melito (Euseb. IV. 26), Hippolytus (ut testantur inscriptio in statua Vaticana, Hieronymus de viris illust., Iacobus Edessenus in Ephremi Opp. syr. T. I. p. 292, Andreas Caesar. Bibl. Max. PP. T. V. p. 590.). Papias qui fortasse ipsius *Ioannis* fuerat auditor, hunc librum « ut divinum et fide dignum tradidit » (Andreas Caesar. in Apoc. I. c.). Praeterea diserte et expresso etiam *Ioannis* Apostoli et divinae *Scripturae* nomine citabant *Apocalypsin* usque

ad aetatem Origenis Iustinus dialog. n. 81; Theophilus Antiochenus (Euseb. IV. 24); Irenaeus IV. 20; V. 26. 30; Apollonius Ephesinus presbyter (Euseb. V. 18); Ecclesia Viennensis ep. ad Ecclesias Asiae n. 15. (Galland. I. p. 704); fragmentum Muratorianum; Clemens Alex. Paedagog. 11. n. 12. et alibi; Tertullianus contr. Marc. IV. 5; Cyprianus ad Quirin. et alibi saepe; Confessores Romani ep. ad Cyprianum (inter Cyprianicas ep. 25. p. 36.). Imo Irenaeus I. V. c. 30. provocat ad codices suo tempore iam vetustos, et ad discipulos tamquam testes, qui « facie ad faciem viderant Ioannem. » Origenes vero eo ipso in loco, ubi dubia omnia diligenter commemorat, quae suo tempore de nonnullis libris N. T. alicubi exstabant, Apocalypsin cum Evangelio et prima epistola absque ulla significatione controversiae collocat inter opera Ioannis Apostoli, de quibus apud omnes constabat unanimi consensu (Euseb. VI. 25. supra p. 487. 488.). Primus qui in disputatione cum Neopitanis millenariis alicuius controversiae de hoc libro meminisse reperitur, est Origene posterior Dionysius Alexandrinus (Eus. VIII. 25.), de quo inferius dicemus.

Ex modo igitur, quo Patres vetustissimi usque ad III. saeculum labens usi sunt epistola Pauli ad Hebraeos et Apocalypsi Ioannis Apostoli manifestum est, et ex modo quo usi sunt epistolis catholicis, quantum ex ipsa indole harum epistolarum et operum Patrum expectari potest, apparet, hos libros omnes inde a temporibus apostolicis universali consuetudine fuisse inter ss. Scripturas receptos.

II. Susceptio horum omnium librorum inter Scripturas divinas, et apostolica origo Traditionis confirmatur ex diserta doctrina, ut continetur in catalogis, quibus libros unanimi et universali consensu in Ecclesia sacris Scripturis adnumeratos consignare propositum erat.

1°. Canones omnes Ecclesiae occidentalis quos memoravimus th. XI, absque ullo discriminis indicio et deuterocanonicos libros commiscendo protocanonice, ad significandam nempe eorum omnium identicam auctoritatem, comprehendunt omnes et solos libros N. T., quos adhuc habemus in canone Ecclesiae catholicae. Huiusmodi sunt collectio Scri-

pturarum, qualis probatur fuisse in ipsa primitiva editione latina; tum canones Conciliorum Africae et Augustini, Pontificum Innocentii I, Gelasii I. vel Hormisdæ, subsequentium deinde recensiones, nempe Cassiodori, Isidori, Ildephonsi etc.; atque ex istis Patrum documentis inde a saeculo VI. in corpus Iuris seu in diversas collectiones canonum inserti indices librorum sacrorum.

2°. Imo illi etiam Patres, qui in oriente quoad libros V. T. controversiam aliquam existentem suis in catalogis declarare necessarium existimabant, consensum quoad libros N. T. invenerunt tam universalem, ut saltem plerique controversiam non putaverint mentione dignam, et libros nostros omnes numeraverint inter *ὁμολογουμένους*; et admissos unanimi consensione. Ita quoad N. T. plenum referunt canonem, ut deinceps definitus est in Concilio Tridentino, Athanasius, Synopsis Athanasiana, Epiphanius (haeres. LXXI. confut. 5. T. I. p. 941.), Rufinus, Hieronymus (ep. 53. n. 8. ad Paulin.), Leontius, Damascenus (1) II. cc.

3°. Inter Patres reliquos, qui ratione dubitationis exortae aliquos ex his libris collocant extra numerum universali consensu receptorum (*ὁμολογουμένων*), nullus est, qui non retineat eorum saltem unum vel alterum. In libris deinde quos omittunt, plerique neque inter se consentiunt. Epistolam *ad Hebraeos* omnino omnes ponunt inter ceteras Pauli epistolas, si excipias fragmentum Muratorianum. De Origene et Eusebio primis alicuius distinctionis relatoribus superius satis dictum est. Ex ceteris habent inter libros communi consensu receptos omnes *septem epistolas catholicas*, et solam omittunt Apocalypsin Nazianzenus, Cyrillus, Concilium Laodicenum, canon ultimus apostolicus, Nicephorus (exscribens Nazianzenum vid. p. 458. 459. 474.). Tres epistolas catholicas 1. Pet. 1. Io. *Iac.* habent inter *ὁμολογουμένας*, remissis quatuor reliquis cum Apocalypsi ad *ἀντιλεγόμενας*, editio syriacae versionis simplicis (forte inde a saeculo IV. aut V. cf. supra p. 483.), tum Amphi-

(1) Damascenus in eo abundat, quod ex Concilio Trullano ponit inter libros sacros N. T. etiam *canones apostolicos*.

lochius et auctor Synopsis inter Opp. Chrysostomi T. VI. p. 318. Daas tantum 1. Pet. 1. Io. ponit in primo ordine Iulii Africanus, quibus, inquit, « adiungunt quamplurimi *quinque alias*, quae Apostolorum canonicae nuncupantur, id est Iacobi unam, Petri secundam, Iudae unam, Ioannis duas. » De Apocalypsi, ait, « apud orientales admodum dubitatur » (de Part. div. leg. l. I. c. 4. 6.). Fragmentum Muratorianum (1) recenset quatuor Evangelia, Acta, tredecim epistolas Pauli, *Apocalypsin Ioannis*, qui dicitur Pauli praedecessor; ex epistolis catholicis illam *Iudae* et *duas Ioannis*. Desunt igitur non solum ep. *Heb. Iac. 2. Pet.* sed etiam *1. Pet.* (2), de qua nemo unquam dubitavit. Unde quamvis in eo documento non pauca sint obscura, et scopus ipse particularis ad quem ibi librorum censio instituitur, non satis liqueat, illud tamen certum est, auctori, quisquis fuerit, non fuisse propositum distincte et sensu excludente designare catalogum omnium librorum, quos reperit in Ecclesia catholica admissos inter Scripturas.

Si iam haec simul computes, Patres inde a saeculo II. et III, et adhuc frequentius ac disertius IV. et V. saeculo ad libros omnes novi Testamenti tamquam ad Scripturam divinam appellasse absque ullo discrimine; cum diserta deinde doctrina qua omnes iidem libri numerantur inter Scripturas unanimi consensu receptas in Ecclesia, plenissime conspirare universalem usum ecclesiasticum; si in-

(1) Textum correctius edidit Wieseler (vid. *Introduct.* in N. T. Valroger T. I. p. 76.).

(2) Non videtur probabilis coniectura Hugii, qui (*Introduct.* T. I. p. 126.) reperire voluit in fragmento utramque epistolam Petri, primam ut certam, alteram tamquam dubiam. Locus fragmenti hic est: « Epistola sane Iudae et superscripti Ioannis duas (sic) in Catholica habentur; et Sapientia ab amicis Salomonis in honorem ipsius scripta. Apocalypse (Apocalypsis vel Apocalypses) etiam Ioannis. Et Petri (vel: etiam Ioannis, et Petri) tantum recipimus, quam quidam ex nostris legi in Ecclesia nolunt. » Iam Hug hoc ultimum incisum coniectat graece fere ita fuisse: καὶ Πέτρον μόνην παραδεχόμεθα, ἣς παρὶς τινος ἡμῶν ἀναγνωσκῆσαι ἐν ἑκκλησίᾳ οὐ θέλουσι, « et Petri unam solam (epistolam) suscipimus, praeter quam quidam nostrum aliam in Ecclesia legi nolunt. » At in fragmento omnino de Apocalypsi Petri, non de epistolis sermo esse videtur.

super prae oculis habeas regulas, secundum quas scopus et genuinus sensus Patrum in canonibus deficientibus consignandis explicari debet (th. XIII. n. II.): manifestum est libros omnes N. T. in Ecclesia semper ita fuisse receptos tamquam sacras Scripturas, ut Traditione apostolica transmissi demonstrarentur. Sane vero ad vim demonstrationis intelligendam attendatur oportet tum generatim ad principia, quibus Ecclesia in custodiendo deposito quavis aetate regebatur (de Trad. th. IX. n. I. 4*), tum nominatim ad sollicitudinem, qua Scripturae « apud presbyteros » Ecclesiarum custodiebantur et privatim ac publice legabantur.

THESIS XVI.

Explicatur origo dubitationum circa libros deutero-canonicos N. T.

* Si quae saeculo III. et IV. de aliquot novi Testamenti libris dubitatio incidit, ea cum libri iidem iam manifesta Traditione suscepti erant in Ecclesia, ex adiunctis quibusdam causam habuit et originem, ita ut nec Traditionis constantiam interrumpere nec certitudinem laefactare potuerit, moxque quinto iam saeculo universali consensio penitus cesserit.

Vidimus th. X. dubitationes circa libros deutero-canonicos V. T. qui sane omnes simul ab Apostolis fuerant Ecclesiae traditi, unam et eandem originem habuisse ex comparatione Scripturarum Ecclesiae cum censione hebraica. Libros N. T. quos Apostoli non iam scriptos repererunt, sed paulatim longiori temporis decursu (inter annum 32. et 96. aerae vulgaris) ipsi conscripserunt, facile quidem intelligitur non fuisse simul omnes omnibus Ecclesiis traditos, atque potuisse plures paucioresve per aliquod tempus non valde diuturnum nonnullis Ecclesiis manere incompertos. At difficiliter explicatur, quomodo III. saeculo post collectionem Scripturarum sacrarum iam pridem absolutam et quotidiano usu confirmatam, ut ex ipsis relationibus dubitationum aperte colligitur, potuerint nihilominus intra fines Ecclesiae in controversiam vocari libri,

de quibus agimus. Declaratio originis dubiorum simul demonstrabit labile eorum fundamentum, eoque magis patefiet firmitas et certitudo Traditionis.

Si dubia illa III. saeculo commemorata penitus inspiciantur, apparet eorum originem revocari potissimum ad duplicem fontem; ad applicationem *critérii negativi* ex raritate citationum penes antiquiores scriptores, et ad cautionem ac quandam oeconomiam inductam propter *abusum errantium* in interpretatione doctrinae libris contentae. Criterium *negativum* maxime ad epistolas catholicas applicabant; sublesta aut falsa interpretatio doctrinae librorum primum minus frequenti usui eorundem in nonnullis Ecclesiis, et deinde dubitationi de scriptore ac demum de auctoritate epistolae ad Hebraeos et Apocalypseos ortum dedit. Primo igitur de catholicis epistolis, deinde de ep. Heb. et de Apocalypsi dicemus.

I. Quamvis critici illi doctores saeculo III. et IV. repererint epistolas catholicas omnes in una collectione septenarii numeri easque numquam seiunctas, ac viderent sine discrimine hanc collectionem totam et singulas eius epistolas publico in usu Ecclesiarum, putabant tamen Traditionem maxime exquirendam esse in citationibus veterum scriptorum; cuiusmodi diligentissimae inquisitionis exemplum habemus in Eusebio. Cum vero insuper nonnisi citationum expressarum rationem haberent, ubi has raro et a paucis factas esse reperiebant, existimabant rationem esse sufficientem non quidem *negandi* genuinitatem et consequenter auctoritatem canonicam libri, sed tamen *dubitandi*, utrum de ea certo constaret; ac propterea librum non in prima sed in secunda classe inter *ἀντιλεγόμενον*, recensebant. « Sciendum est, inquit Eusebius de epistola Iacobi, quod suppositionis suspecta est. » Quomodo haec suspicio cadere potest in epistolam, quam ipsemet fatetur ordine primam inter catholicas? En rationem: « scilicet *non multi veterum eius meminerunt*, sicut neque illius quae Iudae dicitur, et est ipsa quoque ex septem catholicis sic appellatis » Euseb. II. 23. At quis non videt, hanc rationem *negativam* nullius esse valoris, si de Traditione aliunde et

iam constare potest quam ex citationum frequentia, et si raritas citationum demonstrari nequeat causam habuisse in ignoratione librorum aut in negatione canonicae eorum auctoritatis?

1°. Argumentum negativum, etiamsi hypothesis esset verissima, id unum efficeret, Traditionem non potuisse probari disertis veterum testimoniis, quod profecto non sufficit ad eam dubiam reddendam, si aliis certis argumentis et indicis probatur. Atqui publicus Ecclesiarum usus et immemorabilis comprehensio harum epistolarum inter Scripturas sacras, quem usum et quam comprehensionem Eusebius ipse testatur, atque adeo semper vigeat et constans Ecclesiae persuasio efficacius et certius demonstrat apostolicam Traditionem, quam singulae citationes hinc inde in veterum scriptis repertae.

2°. Argumentum negativum nullam prorsus vim habet, nisi demonstretur ea fuisse adiuncta, et eam librorum de quibus quaeritur indolem, ut scriptores necessario ad talem librum appellare debuissent, si eius auctoritatem agnovissent. Nisi enim adiuncta ita habeant, ex silentio numquam inferri potest, quid scriptor de libro eiusque auctoritate senserit. Atqui generatim talia adiuncta et talis libri indoles non nisi rarissime demonstrari possunt; speciatim in causa praesenti aliqui ex his libris ita comparati sunt, ut potius vehementer mirandum foret, si frequentes eorum apud PP. primae aetatis occurrerent citationes. Quomodo enim frequentem expectes necessitatem aut opportunitatem appellandi ad epistolas paucis omnino versibus constantes, insuperque rebus ac sententiis fere cum aliis libris convenientes, ut sunt epistola Iudae coincidens cum 2. Petr. II. et utraque Ioannis, quarum secunda fere ex integro, tertia quatenus non de privatis personis agit, convenit cum epistola prima Ioannis?

3°. Hypothesis ipsa non est undequaque vera, si non solum ad disertat citationes restringatur, sed ad usum harum epistolarum generatim apud vetustos Patres extendatur. Saltem ita res et verba ex his epistolis in sua scripta transtulerunt, ut ex Patribus illis constans et communis

usus Ecclesiae inde ab aetate apostolica confirmetur (vide supra p. 491. sq.). Tantum abest, ut ex silentio aliquid inferri possit contra universalem consuetudinem et viventem in praxi Ecclesiae Traditionem.

4°. Alioquin fatentur illi ipsi, qui dubitationes ortas referunt, epistolas easdem in publico usu Ecclesiarum persequerentur et a plerisque fuisse agnitas, atque ipsimet eis tamquam Scripturis sacris et apostolicis utuntur. Nemo autem unquam retulit aut explicuit, quando, a quibus, quomodo libri humani imo supposititii in Scripturas divinas intrudi, et inter Scripturas in Ecclesiarum constantem et publicum usum adoptari potuerint. Et sane talis usus nisi ex Traditione apostolica explicari nequit.

5°. Porro genuinitas Traditionis extra omne dubium ponitur per consensum universalem omnium Ecclesiarum tempore subsequente. Nam IV. et V. iam saeculo catalogi fere unanimes, exceptis paucissimis orientalibus (Amphilochii, synopsis Chrysostomi) qui Eusebium sequuntur, habent omnes epistolas inter *ἀπολογουμένων*, ut vidimus superius p. 495. 496. Deinceps vero vix amplius apparent dubitationis vestigia, nisi forte in extremo oriente inter Syros, unde Iunilius Africanus (de Partibus divin. legis I. I. c. 6.) a suo magistro Paulo ex schola Nisibena acceperat notitiam de aliqua controversia quoad has quinque epistolas catholicas, si tamen ea non sit potius erudita relatio animadversionum Origenis et Eusebii quam expositio status quaestionis V. saeculo.

Ex dictis iam satis constat, dubia quoad epistolas catholicas non solum non universalialia sed restricta fuisse ad scholam, quae nec usum in vita publica Ecclesiae inturbare nec Traditionis constantiam interpolare potuerunt.

II. De epistola ad Hebraeos Eusebius I. III. c. 3; I. VI. c. 20, et ex eo s. Hieronymus (in Is. VIII. 18. T. IV. p. 125; ad Dardan. ep. 129. n. 3; de viris illustr. v. *Paulus, Caius*, et alibi); s. Augustinus (Expos. in Rom. inchoata n. 11; Civ. Dei XVI. 22.); ex illis deinde Primasius (praefat. in Heb. quamvis non sine stomacho contra dubitatores Bibl. Max. PP. T. X. p. 246.); Isidorus (Etym. I. VI. c. 2; de

Offic. I. I. c. 12.) referunt, eam unanimi consensu apud orientis quidem Ecclesias, non tamen ab omnibus occidentalibus esse receptam ut Pauli. Imo Hieronymus in Is. et ad Dardan. I. c. ait: hanc epistolam a latina consuetudo inter canonicas Scripturas non recipit; etiam secundum opinionem Augustini in Rom. I. c. quia nomen Pauli non est praefixum, a nonnulli eam in canonem Scripturarum recipere timeverunt.

Res est valde mira; tam multi post Eusebium sermonem habent de hominibus, qui huic epistolae contradicant, et illi homines nusquam comparent. Ipsi qui hoc narrant, eam sine ulla dubitatione recipiunt; nullus est catalogus sive occidentalis sive orientalis, qui eam non recenseat cum reliquis Pauli epistolis inter Scripturas unanimiter receptas, unico excepto fragmento Muratoriano, ex quo ipso quid eius auctor senserit, non est liquidum; nullus potest proferri scriptor catholicus, cuius opera supersint et a nobis examinari queant, qui epistolae auctoritatem canonicam in dubium vocaverit (1); innumeri eam citant non solum orientales sed occidentales Hieronymi et Augustini aetate absque ullo dubio ut librum Scripturae et ut epistolam Pauli Apostoli. Vix non suspicareris, Eusebium errasse, et reliquos simpliciter retulisse illius narrationem. Attamen re penitus inspecta non potest negari, fundamentum exstitisse huius narrationis; apparet enim III. et alicubi adhuc IV. saeculo, ex quo tempore Montanistarum et Novatianorum haeresis Ecclesiam infestam habuit, occidentales Patres caute hac epistola usos esse. Cyprianus numquam in suis scriptis eam adhibet, Tertullianus ipse iam Montanista quamvis pro more suae sectae ex illa errorem confirmare nitatur, tamen non Paulo sed Barnabae tribuit (de Pudicit. c. 20.). Ex hoc autem usu minus frequentius poterant induci dubitationes, quas tamen necesse est dicere numquam nisi ad paucos propagatas fuisse.

(1) Eusebius VI. 20. narrat quidem, Cainum Romae disputantem adversus Proclum Montanistam tredecim solum numerasse Pauli epistolas; sed ex omissione appellationis nondum inferri debet dubitatio de ep. Heb.; potuit enim omissionis esse alia ratio. Ceterum quid Caius senserit, non possumus examinare, cum nulla eius scripta habeamus reliqua, nisi forte eius sit fragmentum Muratorianum, ut multi putarunt.

Sane constat testimonio veterum, Novatianos suum errorem quo peccata aliqua potestati clavium subtracta et irremissibilia asserebant, potissimum ex Heb. VI. 4. 5. defendere consuevisse. Testantur id Epiphanius Haeres. LIX. n. 2; Hieronymus contr. Iovin. I. II. n. 3. T. II. p. 325; auctor I. de falsa et vera Poenit. c. 3. (in appendice Opp. August. T. VI.); Theodoretus in h. I.; Marcus Aegypt. opusc. III. de Poenit. (Galland. VIII. p. 32.); Eulogius Alex. (apud Photium cod. 280.). De Montanistis Novatianorum praedecessoribus idem indicat s. Hieronymus I. c., et sane Tertullianus iam Montanista (I. de Pudicit. c. 20.) pro eodem errore eundem locum urget non sine vehementia.

Iam vero videmus, primum in disputatione cum Montanista Proclo hanc cum ceteris epistolis Pauli « non fuisse connumeratam » a Caio presbytero, ut narrat Euseb. VI. 20; vel, ut s. Hieronymus narrationem Eusebii exprimit efficacius, eam Caius dixerit « Pauli non esse. » Hanc oeconomiam catholici alii videntur imitati esse. Certe Philastrius asserit, eam minus frequenter legi quam reliquas epistolas Pauli, et huius rei rationem adfert ex difficultate nonnullorum textuum, nominatimque commemorat periculum haeresis Novatiana, quod sane non ex verbis epistolae sed ex praepostera haereticorum interpretatione timeri potuisse intelligendum est (Haeres. LX. LXI.). « Leguntur, inquit, Pauli tredecim epistolae et ad Hebraeos interdum... Quia factum Christum dicit in ea (Heb. III. 2.), inde non legitur; de poenitentia autem propter Novatianos aequae. » Ceterum eos qui epistolam Pauli esse negant, ipse Philastrius (Haeres. XXXII.) haereticis accenset; unde evidens est, quod diximus, Philastrius errores, quos indicat, non ipsi epistolae sed detorsionibus haereticorum adscripsisse.

Tota itaque historia ad haec fere capita revocari potest. a) Patres vetustissimi qui data opera de libris canonicis et de hac epistola nominatim disseruerunt, docent eam Ecclesiis inde a prima antiquitate (παρὰ τῶν ἀρχαίων ἀνδρῶν Orig.) traditam esse ut librum Scripturae et epistolam Pauli. Doctores Alexandrini, ut Clemens et Origenes, animadverterunt aliquam diversitatem a ceteris epistolis Pau-

linis, sed eam opportune conciliabant cum Traditione (supra p. 493.). b) In Ecclesiis orientaliibus unanimes semper fuit consensus tum de auctoritate canonica epistolae tum de scriptore Paulo saltem quoad res et sententias. c) In occidente eadem continebatur semper inter libros s. Scripturae, et in omnibus catalogis occidentaliibus aequae ac orientaliibus numerata est inter libros canonicos. d) Propter abusum tamen Montanistarum et Novatianorum III. saeculo aliqui scriptores catholici occidentales libentius abstinebant ab appellationibus ad illam, alicubi etiam cautius legebatur in Ecclesia. e) Inde nonnulli eam alteri quam Paulo tribuere malebant, non Traditione sed argumentis nixi internis; tum aliqui etiam canonicam auctoritatem in quaestionem vocabant, qui nec multi nec magnae auctoritatis esse poterant, cum nullus scriptor supersit qui ita senserit, sed id unice memoriae proditum sit ab aliis. Atqui talis ab externa occasione postliminio superveniens oeconomia et aliquorum dubitatio profecto Traditionem apostolicam et persuasionem communem inturbare non poterat.

III. Superius vidimus, Apocalypsin perpetua serie testium inde ab ipsis Ioannis discipulis usque ad Origenem in Ecclesia non modo occidentis sed etiam orientis habitam fuisse inter libros sacros, et genuinam Scripturam Ioannis Apostoli. Nec Origeni adhuc quidquam de dubitatione inter catholicos innotuerat; secus enim eam non cum Evangelio et prima epistola inter libros ἀπολογουμένων; et unanimes consensu susceptos, sed cum 2. et 3. epistola inter libros posuisset, de quibus dubitabatur (vide supra p. 494.).

Ultimis annis Origenis Episcopus Aegyptius Nepos tendens, Scripturas ubique sensu non tropico sed immediato intelligendas esse, doctrinam de regno millenario ex Apocalypsi asseruit scripto etiam libro « adversus Allegoristas. » Cum multi in Arsinoitica praefectura Nepotis doctrinam amplecterentur, et res paulo post Origenis obitum in aperum schisma et defectionem Ecclesiarum vergeret (Origenis obitus contigit anno 256, schisma Nepotianum circa annum 264.), Dionysius Origenis in regenda schola catechistica successor et deinde Episcopus Alexandrinus ad hos ho-

mines ab errore revocandos scripsit adversus Nepotem duos libros « de Promissionibus, » quorum in II. egit de Apocalypsi. Admittebat ipse quidem eam ut librum « prophetæ » et hominis « sancti ac divinitus inspirati » (1); ex argumentis tamen internis, ex stylo et ductu sermonis, facta comparatione cum Evangelio et epistolis Ioannis, eam alterius Ioannis non Evangelistæ esse censuit. Quoad doctrinam autem libri, « arcanaum quemdam, ait, planeque admirabilem singularum rerum sensum latere existimo. Nam etsi ipse non intelligo, sed tamen assumo profundiores quemdam sensum verbis subesse; eaque non meo ipsius iudicio metior atque aestimo, sed plus fidei tribuens, sublimiora esse censeo, quam ut a me percipiantur. » Ipse itaque Dionysius de inspiratione et divina auctoritate libri consentit cum ceteris, solum dubitans de homine libri scriptore, quis fuerit. Imo sicut quoad doctrinam libri confutavit Nepotis opinionem, ita de scriptore et divinitate libri ea quae commemoravimus, scripsit adversus libri calumniatores. Paulo enim ante verba citata ita narrat. « Nonnulli ex iis qui fuerunt ante nos (τινες των προ ημων), librum hunc repudiarent penitus ac refutarunt, singula eius capita refellentes eumque absque sensu et ratiocinatione (ακυλογιστον) esse monstrare volentes... Non modo Apostolorum neminem sed neque omnino aliquem ex sanctis et Ecclesiae viris huius descriptionis esse auctorem; Cerinthum Ioannis nomen... operi suo indidisse » (apud Euseb. I. VII. cc. 24. 25.).

Haec prima audita est adversus Apocalypsin non modo dubitatio, sed plena negatio et atrox calumnia. Iam vero aio, hos calumniatores non fuisse homines Ecclesiae catholicae sed haereticos; nihilominus hanc Dionysii narrationem fuisse unicam rationem Eusebio, cur Apocalypsin non certo et necessario inter libros *ἠμολογουμενους*, ponendam esse significaverit (I. III. c. 25.).

Non possunt esse catholici, talem enim catholicorum sententiam Origenes, ut de aliis rationibus nihil dicam, non potuisset ignorare; et si eam novisset, non potuisset Apocalypsin cum Evangelio et prima epistola numerare

(1) Ἄριστον μὲν γὰρ εἶναι τινος καὶ θεοπνεύστου συνανθῶ.

inter libros unanimi consensu susceptos, eo in loco ubi totus est in indicandis omnibus dubiis, quae quovis modo de libris Scripturae existebant (p. 494.). Epiphanius (Haeres. LI. n. 3. 32. sq.) describit haereticos nomine Alogorum (των ἄλογων), qui scripta omnia s. Ioannis respuentes Apocalypsin nominatim adscribebant Cerintho, eamque velut absurdam per singula capita refutabant. Iam vero haec Epiphanii narratio plane coincidit cum iis, quae Dionysius refert de nonnullis, qui ante suam aetatem Apocalypsin penitus repudiarent singula eius capita refellentes velut scripta absque sensu et ratione. Ergo hos Alogos vel his similes haereticos, non vero homines Ecclesiae catholicae a Dionysio ut repudiatos libri sacri indicatos esse putabimus (vide Hug. Introduct. T. II. §. 184.).

Alterum, quod dixi de Eusebio unice hanc Dionysii narrationem secuto, prorsus evidens est. Nam a) eo in loco ubi describens libros N. T. ait, Apocalypsin posse poni vel inter receptos unanimi consensu (*ἠμολογουμενους*) vel inter spurios: « quam aliqui repudiant, alii vero definitive collocant inter susceptos unanimi consensu, » eo inquam ipso loco (I. III. c. 25.) promittit, se alibi expositurum, « quid de ea veteres senserint. » Atqui nullo alio in loco quidquam exponit de veterum sententia circa Apocalypsin, nisi hisce capitibus 24. 25. I. VII, ubi refert narrationem Dionysii. Ergo haec sola narratio continet sententiam illam veterum, quae ei fundamentum erat affirmandi, Apocalypsin ab aliquibus inter libros certo non divinos ac spurios recenseri. b) Solum ex narratione, ut est apud Dionysium, explicari potest illa sane mira affirmatio Eusebii, cum librum non in secunda classe inter dubios, sed vel in prima inter certos vel in tertia inter spurios collocandum esse dicit. Ad hoc enim necesse est, ut neminem repererit dubium de libri auctoritate, sed plerosque illum certo asserentes divinum, nonnullos vero omnino respuentes eo prorsus modo, quo est in narratione Dionysii. In eo deceptus est Eusebius, quod illos *nonnullos* putaverit fuisse catholicos.

Post Eusebium IV. et V. saeculo saepius narratum re-

perimus, apud orientales Apocalypsin non recipi, eo fere modo quo dicebantur occidentales non admisisse epistolam ad Hebraeos. « Quod si epistolam ad Hebraeos Latinorum consuetudo non recipit inter Scripturas canonicas, ait s. Hieronymus, nec Graecorum quidem Ecclesiae Apocalypsin Ioannis eadem libertate suscipiunt; et tamen nos utramque suscipimus non huius temporis consuetudinem sed veterum scriptorum auctoritatem sequentes » (ep. 129. n. 3. ad Dardan.). Reipsa in nonnullis catalogis orientalibus eius aetatis omittitur, vel ponitur inter libros *ἀντιλεγόμενους* (supra p. 495.). Aliqui etiam Patres, ut Cyrillus Hierosolymitanus, ab eius citationibus abstinere. Nihilominus non modo occidentales sed etiam multi catalogi orientalium eodem tempore pergunt eam recensere inter *ὁμολογούμενους*; nulla habita ratione invectionis dubitationis, et PP. graeci numero plurimi, auctoritate gravissimi saec. IV. eam sine ullo indicio controversiae adhibent ut librum s. Scripturae et librum Ioannis Apostoli, adeo ut quemadmodum Philastrius in occidente (Haeres. XXXII.) ita Epiphanius in oriente (Haeres. LI.) impugnatores Apocalypseos non alios noverit quam haereticos.

Quamvis igitur IV. saeculo in oriente non idem unanimis fuerit consensus sicut tempore ante schisma Nepotianum, huiusmodi tamen non ex Traditione sed aliunde sero superinductae haesitationes Traditionis constantiam labefactare non poterant; unde sicut de ceteris libris N. T. ita etiam quoad Apocalypsin post saeculum V. nulla amplius reperiuntur vestigia dissensionis.

THESIS XVII.

Declaratur, quod s. Hieronymus dixit de consuetudine non suscipiendi epistolam ad Hebraeos et Apocalypsin.

« Quod s. Hieronymus ait ep. ad Dardanum n. 3. « si Latinorum consuetudo epistolam ad Hebraeos non recipit inter Scripturas canonicas, nec Graecorum quidem Ecclesiae Apocalypsin Ioannis eadem libertate suscipiant; » id nec ipse s. doctor dixit nec inspectis monumentis intelligi potest de consuetudine communi et publica, sed tam quoad epistolam quam quoad Apocalypsin accipi debet sensu restricto ad privatas dubitationes. »

I. « Latinorum consuetudo » tempore s. Hieronymi, vel ut habet in Is. VIII. 18. « latina consuetudo, » quae epistolam ad Hebraeos non receperit, a) non potest intelligi communis et publicae; sed privata aliquorum fuit dubitatio. Imo b) inter hos ipsos plerique magis de scriptore quam de divina auctoritate epistolae disputasse putandi sunt.

1°. Quod spectat ad amplitudinem illius negativae consuetudinis, a) Hieronymus ipsemet eodem in loco ep. ad Dardan. ubi contrariam Latinorum consuetudinem memorat, simul testatur eandem epistolam « quotidie *Ecclesiarum lectione* celebrari. » Opponit ergo s. doctor consuetudinem publicam Ecclesiarum consuetudini privatae quorundam Latinorum. b) Hieronymus non simpliciter affirmat, Latinorum esse consuetudinem non recipiendi epistolam inter Scripturas canonicas; sed loquitur velut permittendo et transmittendo argumentum petitum ex latina consuetudine, quam primus Eusebius asseruit (I. III. 3; VI. 20.); si ea quoquomodo existat. Patet hoc utrumque quod dicimus, ex obvia loci Hieronymi inspectione. « Illud nostris dicendum est, hanc epistolam quae inscribitur ad Hebraeos, non solum ab Ecclesiis orientis sed ab omnibus retro ecclesiasticis graeci sermonis scriptoribus quasi Pauli Apostoli suscipi, licet plerique eam (quoad dictionem) vel Barnabae vel Clementis arbitrentur; et nihil interesse cuius sit, cum ecclesiastici viri sit, et quotidie Ecclesiarum lectione celebretur. Quodsi eam Latinorum consuetudo non recipit inter Scripturas canonicas, nec Graecorum quidem Ecclesiae Apo-

calypsin Ioannis eadem libertate suscipiunt; et tamen nos utramque suscipimus, nequaquam huius temporis consuetudinem (quae si quoquomodo existat, nec perpetua erat nec universalis est), sed veterum scriptorum auctoritatem sequentes, qui plerumque utriusque abutuntur testimoniis, non ut interdum de apocryphis facere solent... sed quasi canonicis et ecclesiasticis. » c) Inter tot scriptores ecclesiasticos Latinos saeculi IV. et ineuntis V. usque ad annum 414. quo Hieronymus scripsit ep. ad Dardanum, nullus reperitur, qui de ep. Heb. dubitaverit; scriptores omnes insignes et diversarum Latinarum Ecclesiarum Episcopi, Pontifices, Concilia eam citant indubitanter ut Pauli epistolam et Scripturam sacram, atque in catalogis ponunt cum reliquis Pauli epistolis inter Scripturas canonicas. Ita Lucifer Callaritanus (de non conven. cum haeret. Bibl. Max. PP. T. IV. p. 224.); Hilarius Pictaviensis (in Ps. 129. n. 7.); Marius Victorinus Afer (contra Arium l. I. B. M. PP. T. IV. p. 264; l. II. p. 272.); Ambrosius Mediolanensis (de Poenitent. l. II. c. 2.), etiam agens contra Novatianos; Pacianus Barcinonensis (ad Sympron. ep. 3. n. 13.); Faustinus Romanus presbyter (contr. Arian. saepe Bibl. Max. T. V. p. 645. sq.); idem Faustinus et Marcellinus presbyteri Romani (in libello ad Theodos. ibi p. 659.); Philastrius Brixianus (Haeres. 61.); Gaudentius Philastrii successor (de Pasch. B. M. T. V. p. 945.); Chromatius Aquileiensis (de octo beatitud. ib. p. 979.); Rufinus Aquileiensis (in Symbol. n. 37.); Augustinus et ipse Hieronymus frequentissime; Concilia Hipponense et Carthaginense III; Innocentius I. Pontifex. Inter haec monumenta Concilium Hipponense et Carthaginense, s. Innocentius I, Rufinus, Augustinus data opera describunt catalogum Scripturarum canonicarum a maioribus acceptum, interque has Scripturas vel simpliciter 14 Pauli epistolas ponunt, vel distincte epistolam ad Hebraeos inter reliquas Paulinas esse et in Ecclesia legi testantur (Concilia Africana). Evidenter ergo illa « consuetudo latina » non recipiendi ep. Heb. restricta ad paucos fuisse dicenda est. Eodem modo seu potius tamquam versio et relatio ex Eusebio accipi debet illud, quod Hieronymus habet l. de

viris illustrib. v. Caius: « sed et apud Romanos usque hodie quasi Pauli Apostoli non habetur. » Eusebius paulo lenius dixit: « usque nunc a quibusdam Romanorum (1) non creditur Apostoli esse » l. VI. c. 20.

2^a. Apud illos ipsos dubitantes saltem plerosque non tam de auctoritate quam de scriptore quaestio fuisse dicenda est. Nam a) licet s. Hieronymus et s. Augustinus aliquando meminerint etiam dubiorum de receptione inter canonicas Scripturas, locis tamen aliis iidem (Hieron. de vir. illust. v. Paulus et Caius: Aug. Civ. Dei XVI. 22.) et plures alii scriptores, Philastrius, Primasius, Isidorus solum mentionem faciunt controversiae de scriptore (locis citatis supra p. 493.). Porro b) rationes quas adferebant occidentales ex nomine Pauli non praefixo, ex stylo ornatiore, et scriptores epistolae quos coniectando proponebant, prorsus conveniunt cum iis, quae iam Alexandrini Clemens et Origenes dixerant (supra p. 493.). Atqui Alexandrini illi certe non de auctoritate, sed de solo scriptore erant accipites. Ergo idem de Latinis saltem plerisque, qui eorum vestigia sequebantur, sentiendum est.

II. Restrungi etiam admodum debet, quod s. Hieronymus primo intuitu dicere videtur de consuetudine Ecclesiarum graecarum quoad Apocalypsin. Usque ad Origenem nullam fuisse nec in oriente nec in occidente de hoc libro dubitationem, supra demonstratum est (p. 493. sq.). De occidentalis Ecclesiae consensu etiam ipse s. Hieronymus fatetur, non posse esse quaestionem. Sane sicut ante Dionysii Alexandrini aetatem, qua primum mentio alicuius controversiae occurrit, ita et post illam nullus inventus est in occidente, qui dubium moveret. Patres Romanae et ceterarum Ecclesiarum Italiae, Galliae, Hispaniae, Africae, Concilia et ss. librorum indiculi Apocalypsin inter Scripturas divi-

(1) Nominis Romanorum posse intelligi Latinos generaliori significatione, ex usu loquendi communi Graecorum certum est, et patet ex Eusebio ipso, qui l. II. cc. 2. 25. Tertullianum *Romanum* appellat. L. III. c. 3. ait Eusebius: « non est tamen ignorandum, quod aliqui epistolam ad Hebraeos deiecerunt (ἡβραίων) dicentes, illi contradicere apud Romanorum Ecclesiam; » quem locum Rufinus ita vertit: « sejo tamen apud Latinos de ea, quae ad Hebraeos inscribitur, haberi dubitationem. »

nas et Ioannis Apostoli esse testari perrexerunt. A Dionysii usque ad Hieronymi aetatem habemus testes Cyprianum Dionysio synchronum (ad Quirin. et alibi saepe), Confessores Romanos (ep. 26. inter Cypr.), Victorinum Petavionensem (Galland. T. IV. p. 52.), Hilarium (Prolog. in Ps.; comment. in Ps. I. et 140. etc.), Pacianum (Galland. VII. p. 264. 270. 273.), Ambrosium (de Poenit. I. I. c. 9; de Virgin. I. I.), Faustinum Romanum presbyterum (contr. Arian. c. 3.), Augustinum et Hieronymum (saepe), Orosium (Apolog. cont. Pelag.), Latinos canones Scripturarum omnes, quotquot exstant.

At vero etiam in Ecclesia orientali de qua nunc agitur, eodem tempore non solum non praevaluit consuetudo contraria, sed imo Patres gravissimi ex diversis Ecclesiis non minus permanserunt in consensione cum suis antecessoribus. Inter PP. orientales, qui post s. Dionysium usque ad tempora s. Hieronymi utuntur Apocalypsi ut libro divino vel expresso etiam Apostoli Ioannis nomine, recensendi sunt Methodius (Conviv. virg. Galland. III. p. 677; apud Phot. cod. 234. 237; apud Andream Caesar. B.M.T.V. p. 590.); Gregorius Nazianzenus (or. 29. al. 35. n. 27. et apud Andr. Caesar. I. c., quamvis ipse in catalogo ubi solos libros *ὁμολογουμένους* describere propositum erat, Apocalypsin omittat); Caesarius Gregorii frater (dial. I. n. 29. Galland. VI. p. 19. si Caesarius est auctor); Basilius (cont. Eunom. I. II. n. 14; I. IV. n. 2.) (1); ex patriarchatu Alexandrino, unde

(1) S. Gregorius Nysenus Basili frater, Nazianzeni amicus orat. in suam ordinationem (Migne T. XLVI. p. 549.) ut est in editis, ita citat: «Audi vi Evangelistam Ioannem aenigmatice huiusmodi homines (haereticos) in *apocryphis* alloquentem: utinam, inquit, frigidus esses vel calidus» etc. Apoc. III. 15. Mihi quidem nomen *apocryphorum* h. l. suspectum redditur. Nam alibi Nysenus Apocalypsin citat simpliciter ut *Scripturam sacram*. «Dicit alieni verbum *Scripturae* (τῆς γὰρ τῆς ὁ λόγος): ego sum principium» Apoc. I. 8. (Antirrhetic. cont. Apollinar. Migne XLV. p. 1208.). «Ante oculos habere oportet in *Apocalypsi* Ioannis scriptam condemnationem contra eos, qui divina oracula immutant additione vel subtractione» Apoc. XXII. 19. (in Psalmor. inscript. c. 10. Migne XLIV. p. 541.). Praeterea hand verisimile est, Nysenum a Basilio fratre in hac re dissentire; postremo modus ipse citandi sua-

prima audita est mentio controversiae alienius de hoc libro, Athanasius (frequenter e. g. cont. Arian. or. II. n. 23; or. IV. n. 28; ad Serapion. ep. II. n. 2; in epistola festali ponit Apocalypsin cum ceteris libris N. T. inter Scripturas canonicas absque significatione exortae controversiae); Didymus Alexandrinus (Trin. I. I. c. 15; et in catena Corder. in I. Io. et in Ps. 50.); Marcus Diadochus (cont. Arian. Galland. T. V. p. 243.); Macarius Aegyptius (hom. 27. et 30. ibid. T. VII. p. 103. 117.); non omittendus quamvis Hieronymo posterior Cyrillus Alexandrinus (de ador. in spiritu T. I. p. 188; Glaphyr. in Exod. ibid. p. 233. et apud Andr. Caesarens. I. c.); tum ex insula Cypro Epiphanius (Haeres. 51. n. 32. sq. data opera refellens Alogos qui Apocalypsin respuebant; Haeres. 76. confut. 5°. T. I. p. 941, ubi ponit Apoc. in canone cum ceteris libris N. T.; citationes expresso nomine Ioannis habet frequenter); in Syria s. Ephrem (T. II. syr. p. 332; T. II. graec. p. 194. 252. 253. etc.).

Ex hac testium serie manifestum est, Apocalypsin etiam post Dionysii et Eusebii aetatem nominatim in Ecclesia Alexandrina permansisse inter Scripturas communi consensu receptas ut librum canonicum et scriptum a Ioanne Apostolo; pariterque in ceteris Ecclesiis orientalibus perrexisse esse in publico usu, nec testes apostolicae Traditionis etiam in Graecorum Ecclesiis unquam defecisse. Nihilominus fate-mur, aliquot Patres orientales post Eusebium tum in catalogo indicandam putasse dubitationem alicubi exortam, et ideo Apocalypsin non posuisse inter libros universali consensu admissos (supra p. 495.), tum ob controversiam motam et ex rationibus polemicis a citationibus eiusdem abstinentiae, inter quos sunt s. Cyrillus Hierosolymitanus et s. Ioannes Chrysostomus. Sub hoc temperamento dumtaxat intelligi potest libertas, qua Graecorum Ecclesiae antequam diserta quaestionis definitio data esset aut eis innotuisset, Ioannis Apocalypsin non suscepisse dicuntur.

det pro illo *ἡ ἀποκάλυψις* legendum esse *ἡ ἀποκάλυψις*; neque enim *Ioannes Evangelista* commode dici potest loqui in *apocryphis*. Si tamen vera esset lectio edita, necessario accipi deberet *apocryphum* in oppositione ad libros in confesso apud omnes, ut designaretur liber tum temporis adhuc *dubius* apud aliquos. Cf. supra p. 460.